

appearance in Greek literature. The heyday of modernism in Greece accounts for the so-called «generation of the 30's» – a constellation of Greek modernists whose works are imbued with fresh sentiments. The main feature of their poetry is introduction of free verse, as well as first attempts in Surrealism, while elements of urban fiction penetrate into prose and some modernist tendencies like internal monologue appear (George Seferis, Elytis, Odysseas, Andreas Embirikos, Nikos Engonopoulos). Especially noteworthy is the work of writers of «Thessaloniki's school» with the center in the city of Thessaloniki and their magazine «Macedonian Day» founded in 1932. They did not tend to depict reality in detail at all but favored experimentation turned towards the inner world, which were inherent in European modernism of the 1920s (Alkiviadis Giannopoulos, Georgios Delios, Stelios Ksefludas, Nikos Gabriel Pendzikis). Based on studies of contemporary Ukrainian Hellenists (Nina Klimenko, Andrey Savenko, Liliya Banach, Victoria Chelpan), the article provides an overview the current state of the issue exploration, specifies the major manifestations of modernism in the work of contemporary Greek authors, revealing that their most favorite modernist literary techniques are «stream of consciousness» and «automatic writing»; prospects for further research are outlined.

Key words: modernism, innovation, Futurism, Dadaism, Surrealism, postmodernism.

УДК 821.161.2:292 (Доляк)

Л. В. Романенко

**«МИНУЛОМУ НЕ ПОМСТИШСЯ»: ТЕМА ГОЛОДОМОРУ В СУЧАСНІЙ
УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ НАТАЛКИ ДОЛЯК «ЧОРНА ДОШКА»)**

Пропонована стаття визначає особливості відтворення події 1932 – 1933 років в Україні, фактів, які тривалий час залишалися поза межами уваги широкого кола читачів, у сучасній українській літературі. Метою роботи є розкриття особливостей художнього бачення події 30-х років ХХ ст. та ролі радянської влади в фізичному та моральному знищенні українців як представників окремої нації.

Ключові слова: роман, голодомор, геноцид, художній текст, образ, сучасна література, нація, історіографія, самоідентичність.

Українська література завжди активно відгукувалася на соціальні і політичні перетворення, прагнучи відтворити правдиві сторінки історії, трактуючи їх саме з позиції народу. Однак голодомор досить тривалий час був замовчуваним явищем, яке не визнавала тогочасна офіційна влада. Деякі представники історичної науки на територіях, що входили до складу колишньої «країни Рад», навіть сьогодні не визнають голодомор як історичний факт. Це можна пояснити, зокрема, і певними політичними інтересами. Адже історична наука протягом усього свого існування знаходилася під контролем і патронатом влади, а тому і маємо багато замовчуваних подій або їх «перекручення». Тому, як і в багатьох випадках, правдивими джерелами є не документи, а свідчення очевидців.

Метою цієї розробки є визначення художніх особливостей у літературному відтворенні голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні. Найважливішими **завданнями**, які ставляться перед нами, є простеження причин і наслідків цієї масштабної трагедії і її

відтворення за допомогою художнього тексту. Також передбачається одночасний аналіз історичного матеріалу цього періоду.

Актуальність. Розвінчання злочинів проти людства ніколи не втратить своєї актуальності. Сучасні українські письменники намагаються привернути увагу читачів до правдивих свідчень геноциду за допомогою мистецтва слова, проте тексти художніх творів чітко зорієнтовані на свідчення очевидців цих подій і психологічне відтворення переживань пересічних українців.

Офіційна історіографія радянських часів не дає правдивої інформації про те, що відбувалося на території України, більшість документів зберігається у сховищах «цілком таємно» і є надзвичайно цікавим матеріалом для науковців незалежної України; офіційна періодика 30-х рр. ХХ століття також подавала абсолютно викривлену інформацію про те, що насправді відбувалося на селі. І у творі Н. Доляк, і в мемуарах Д. Гойченка ми бачимо аналогічні свідчення про головне призначення преси того часу. Порівняймо: «...Газета, как и все прочие районные и областные, содержала наряду с казенным стандартным материалом, присылаемым из главной московской кухни и восхваляющими победы социализма, расцвет счастливой и радостной жизни, и материалы, освещающие ход посевной кампании и имевшие погромный характер.

Кроме того, имелось несколько мелких заметок об успехах социалистического строительства в районе. Конечно, о голоде или других подобных результатах строительства социализма не могло быть и речи на страницах печати, ибо даже неуловимый намек на что-либо подобное кончился бы расстрелом всех, начиная от редактора и кончая последним наборщиком типографии...», – згадував Д. Гойченко [2, с. 266]. І у Н. Доляк: «Обласна багатотиражка за допомогою кореспондентів день у день тлумачила громадянам країни Рад усю важливість суворості нових законів, усю непохитність курсу нової влади, усю партійну правильність і єдиноправильність. Країні потрібен хліб – і вони, велелюдна армія робітничих кореспондентів, роблять усе можливе, а іноді і неможливе, аби навести на шлях істинний українське селянство, **ЗМУСИТИ** (виділення моє. – Л. Р.) ділитися зі своїм братом, який мешкає в місті й робить усе, аби Україна стала індустріальним центром... Терновий подеколи переписував слово в слово цілі шпальти з центральних газет, як того вимагав головний редактор. Іноді замінював деякі назви на місцеві, додаючи прізвище того чи іншого обласного ворога народу, якого оце розсекретили доблесні чекісти...» [4, с. 35].

Процес розкуркулення в Україні став першим кроком до геноциду народу.

Безсумнівним є той факт, що голодомор в Україні був результатом спланованих системних заходів та виступив одночасно інструментом знищення соціальної бази народного опору Радянській владі в Україні, всесоюзної індустріалізації, застереженням Українському радянському урядові проти намірів проводити порівняно самостійну політику.

Такі поняття, як «голодомор» і «геноцид», не використовувалися в «совецькій» українській літературі, адже ніби і не було таких подій. Лише в діаспорній літературі 30–40-х років ХХ століття фіксуються згадки про ці жахливі події у художніх творах (У. Самчук «Марія», «ОСТ» (II том), В. Барка «Жовтий князь» тощо), а також в мемуарах (Д. Гойченко «Красный апокалипсис: сквозь раскулачивание и голодомор»). Остання із них потребує особливої уваги, бо зошити Дмитра Гойченка були знайдені випадково і надруковані уже по смерті їх автора. Як зауважує В. Марочко: «Термін «геноцид» з'являється в «Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього», ухваленої Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р., тобто саме тоді він набув юридичного статусу. Ідею покарання за злочин геноциду висунув у 1933 р. адвокат із Польщі Рафаель Лемкін, запровадивши тлумачення «варварство» до дій осіб,

які з ненависті до людей нищили їхні культурно-духовні цінності, відтак пропонував арештовувати їх та судити. Саме Лемкін, на переконання відомого американського вченого Дж. Мейса, «лобіював через Організацію Об'єднаних Націй два документи: Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН 1:96 у 1946 році та Конвенцію Організації Об'єднаних Націй із питань покарання і запобігання злочину геноциду в 1948 р.» [5, с. 1]. Геноцид було визнано злочином, і в межах міжнародного права це мало бути покаране. Але справжні злодії так і не отримали по заслугі за знищення біля 7 мільйонів (в середньому це чисельність деяких європейських країн) українців. Нащадкам не залишилися імена всіх безвинно загиблих українців у ті страшні роки. Це лише статистика, але вона жахлива. Тільки XXI століття відкрило ці антилюдські злочини. Що стало нагальною потребою для виховання молодих представників української нації. Посприятися цьому може твір Наталки Доляк «Чорна дошка», який має досить цікаву архітектоніку – побудований таким чином, що перетинаються кілька поколінь українців: старше покоління (Лесь Терновий), який пережив ці жахливі часи; сини Тернового, що стали активними «будівниками світлого комуністичного майбутнього», і батько не покладав на них жодних надій; Ліда Тернова, онука Лесея, яка змогла зберегти спогади свого діда і зрештою передати їх своєму сину Сашкові, котрий, як представник покоління, що народилося уже в незалежній Україні, зміг відчутти і пропустити крізь себе усі жахи подій недалекого минулого. В уста героїв твору, звичайних українських селян, були вкладені слова, які пояснювали такий жахливий злочин проти людства. І ці слова стали віддзеркаленням реального стану речей у Радянському Союзі: «– Та за що ж мститись людям? За те, що до колгоспу не хотіли йти? Так давно те було. Чи за те, що хліб не хотіли віддавати? Так і це зрозуміти людськи можна: у кожного діти, сім'ї чималі. Минув би час, усе вляглося.

– Е, ні, ...не за се вони помсту свою придумали. А за те, що ми – **УКРАЇНЦІ** (виділення моє. – Л. Р.). І що пам'ятаємо це. І що не забуваємо мови й традицій. І що кажемо: «Наша земля». – Михайло страшно блимнув очима. – А як це наша? Коли все загальне? Чи, може, вони нам забули, як два роки тому народ масово виступав проти радянської влади? Хто Петлюру хотів повернути? Хто кричав: «Давайте другу державу» чи «Геть комуну»?... Тих, хто лишився там, у Веселівці, можна лише пожаліти» [4, с. 242].

Аналіз причин трагедії свідчить про одне – планомірне винищення, політика партії: **«...головною причиною Голодомору стала політика тоталітарного сталінського режиму – безвідповідальні експерименти з метою побудови щастя «в окремо взятій країні», які передбачали, зокрема, злиття усіх націй і народностей СРСР в єдиний «радянський народ» з уніфікованою свідомістю та здійснення швидкого «індустріального стрибка» шляхом «мобілізації» внутрішніх ресурсів. На практиці це означало фізичне винищення усіх класових та національних «ворогів» сталінського режиму, тобто людей, які мали свою думку щодо розбудови «світлого майбутнього».** Головним аргументом здійснення цієї політики нерідко ставав терор, зокрема, терор голодом. А Україна була головним полігоном «вирішення національного питання» та проведення індустріалізації... Для зміцнення своєї влади тоталітарний режим знищував усіх, хто міг хоч якось порушити монополію тоталітарної держави на право вирішувати, як має жити держава. Українська нація, яка була другою за чисельністю в СРСР, мала величезний культурно-історичний спадок, власні славетні традиції державотворення, досвід національно-визвольної боротьби, а тому становила **серйозну загрозу для цього імперського утворення, його геополітичних намірів.** З огляду на це сталінський режим вдався до відкритої війни проти українців» [5].

Голод 30-х рр. ХХ століття був одним із етапів планомірного винищення українців як нації: «Наслідком теперішнього лиха в Україні буде російська колонізація цієї країни, яка призведе до зміни її етнографічного характеру. В майбутньому і, либонь дуже близькому майбутньому, ніхто більше не говоритиме про Україну чи про український народ, а то ж і про українську проблему, бо Україна стане де факто територією з переважно російським населенням» *Італійський консул у Харкові Сержіо Граденіго своєму послу в Москві (за книгою Б.Ткаченка «Під чорним тавром»)* [3]. Голод 20-х років уже став причиною масових смертей, але наступний – масштабніший – продовжив руйнівну справу: «Сімдесят вісім дворів налічувалось у селі. У кожному дворі не менше ніж по десять душ. Дітей народжувалось немало, молоді одружувались – чи не щороку по кілька пар. Старі помирали, звільняючи місце для інших. Так було до двадцятого року.

А тоді, після першого голоду, померло більше, ніж народилось, і спустошені хати заповнили переселенці. Привозили їх звідкілясь із Росії чи ще з якихось дальших країв. Жили ті переселені спочатку відчужено, своїм хазяйством, із сусідами воліли не спілкуватись. А за кілька років між приїдами та місцевими стирались кордони, одружували-бо дітей, йшли один до одного в куми, родичались...» [4, с. 100–101]. Проте наступний голод не просто звільнив місця для переселенців – викосив цілими селами. І з приходом весни постала проблема – хто оброблятиме землю? Відповідь знайшлася одразу: «– Тогда будем ждать пополнение... Но учтите, земля долго ждать не может. Землю вот-вот нужно засевать» [4, с. 360]. Українці – щирі люди, вони багато чого пробачають. Вони радо приймали до своєї громади чужинців, але це зрештою перетворилося на лихо в Україні. Через багато років українцям продовжують говорити про те, що вони не господарі на своїй землі, що ті, хто оселився на українських землях, зрештою отримали більше прав, ніж її справжні господарі.

Активна політика індустріалізації, запроваджена у країні, також стала вироком для українського селянства, адже для будівництва промислових потужностей потрібна була валюта, яку планували отримати від продажу хліба за кордон. Це стало вироком для найкращих сільських господарств України. Для порятунку життя люди вирушали у міста, мріючи влаштуватися на завод і отримувати хоча б мізерну пайку. Проте і шлях у місто для багатьох був випробуванням: на вокзалах стояли кордони, які «відсортовували» людей, що приїздили, не пускаючи охлялих, щоб не просили милостиню і не помирали на вулицях: «Ще дорогою до міста у торохкітливому вагоні люди говорили впівголоса про те, що охлялих та кволих у місто не пускають... Якись жінки натирали обличчя шматочками буряка... Дехто кусав губи всю дорогу, аби вони не видавались блідими, а радісно червоніли. Інші всю дорогу спали, набирались сил, аби подолати важку півкілометрову смугу без перешкод і не впасти передчасно» [4, с. 205].

Дехто і сьогодні переконує в тому, що голод 1932 – 1933 рр. був спричинений посухою, але, на думку українських істориків, це абсурд, адже природне явище не могло призвести до масового падежу усіх свійських тварин, птахів, і знищення усієї городини. Про те, що в Україні було зібрано достойний врожай свідчать документи про те, що його продавали за кордон, а те, що не встигали вивезти, просто гноїли: «Много таких куч полностью испортилось и зимой смерзлось в одну сплошную массу, которую дробили при помощи кирок и ломов и увозили на спиртовые заводы, а часть просто зарывали. ...Кроме того, гибло громадное количество овощей...» [2, с. 255]. Факт масового знищення конфіскованого збіжжя також побіжно згадується у романі Тетяни Белімової «Вільний світ», де один із героїв пригадує своє голодне дитинство і те, як йому вдалося врятувати своє життя: «На перерві підійшли із сусідським Іваном до

магазею біля школи. Припали до погано припасованих, подекуди прогнилих дощок, намагаючись роздивитися, що позвозили туди колгоспники. Я знайшов якогось патика й узявся колупати ним стіну... О диво! Справжній скарб! У мою брудну, порепану долоньку з прокрученої дірки посипалася стара, мабуть, торішня века упереміж із мишачим послідом. Вона гнила тут, перетрублена мишами, нікому не потрібна чи просто забута...» [1, с. 46–47].

З часом, коли голод лише посилювався, а особливо це відчутно було взимку, коли земля була вкрита товстим шаром снігу, і не було можливості навіть у полі знайти щось зогниле, залишене від минулого врожаю, люди ставали байдужими до себе, охлялими, з болем спостерігаючи, як тануть сили у найрідніших людей: «Я заходив во многие хаты и беседовал со встерчными колхозниками..., детьми. Общее, что я наблюдал в этих людях, – чувство безнадежной и безысходной обреченности и пассивного отчаяния. В них чувствовалась как бы безучастность к самим себе и какая-то рабская покорность. Дух этих людей, казалось, был окончательно сломлен, и призрак неизбежного конца витал над ними. Одно-единственное животное чувство овладело ими, вытеснив в той или иной мере все прочие чувства человека, – это чувство голода. И недаром матери как бы безразлично взирали на трупы детей. Я слышал от нескольких матерей такие слова: «Слава Богу, что он прибрал несчастное дитя. Как оно, бедненькое, мучилось! Если б могла, то своим телом кормила бы его, если бы надеялась спасти». Происходила страшная переоценка ценностей. Смерть для любимого ребенка являлась желанной, ибо она прекращала его ужасные страдания» [2, с. 243]. Проте Фросина, яку можна назвати «божевільною» у своїй любові матір'ю, відчуваючи свою близьку смерть, відрубала собі ногу, щоб діти зварили собі борщ і ще хоч трошки прожили. Інші матері відправляли у місто своїх дітей, як-от Ярина відправила старших своїх дочок, Наталку та Оксану Стецюк, сподіваючись врятувати хоча б їх, бо Веселівка на той час уже була в списку на «чорній дошці». Це означало, що село не виконало плану зернозаготівель (хоча у селян вигребли усе, що вони виростили навіть на своєму городі, сподіваючись прохарчуватися взимку), а отже, жодна людина не мала права покинути територію села, і для цього навколо виставлялися загороджувальні загопи міліції, які мали право розстріляти кожного, хто буде намагатися покинути периметр. Фіксувалися і випадки канібалізму, коли батьки їли своїх дітей.

Приховування факту голодомору стало основним завданням після того, як у селян вилучили все, що можна було їсти. І тоді в сільради пішли інші циркуляри-розпорядження: приховати масові смерті селян, не фіксувати справжні причини смерті. Тому вірні пси партії завзято взялися до справи. У Веселівку було відправлено Мільмана, який одразу зарекомендував себе таким, що у душі немає нічого святого. Для того, щоб вилучити залишки зерна, що переховували селяни, він не гребував шантажем, погрозами, наводив зброю на дітей, щоб батьки зізнавалися, де схованки, і завдання із приховування смертей не стало для нього моральною проблемою: «...строчив: «Виписати заднім числом довідки тим селянам, котрі померли. У довідці вказати, що даний громадянин виїхав за межі України. Ховати за межами села в загальній могилі. Хрестів та пам'ятних знаків не встановлювати, прізвищ не вказувати. Зібрати мобільні групи для захоронення трупів. Видавати робітникам, які працюють у складі мобільних груп, додатковий харчовий пайок» [4, с. 315].

Загопи могильників формували із сільських молодих активістів, які радо виконували спочатку усі «завдання партії», але зрештою прозріння прийшло і до них. Октябрин завзято слідував комуністичним ідеалам, але щоденне спостереження за тим, як помирають його односельці (яких раптом він зненавидів за те, що вміли працювати на землі і своєю працею набули певних статків), втратив віру у справедливість комуні,

адже смерть не вибирала: померла Оксана Стецюківна, в яку він був закоханий, померли всі дівчата із роду Солодовників... Голод забрав більшу частину мешканців села, а ті, хто дожив до весни, мріяли тільки про одне – про першу зелену парость: «Найсокровеннішою мрією було: одірвати, відщипнути тієї зеленої порослі, що весна із собою принесе... Виповзали із хат напівмерці й, не в змозі переступити поріг, падали мертвими на ганок. По-березневому ще холодне сонце гладило їхні голови, укриті буйно ковтунами, пестило гнійні струпи на тілі. Ті струпи утворились, коли закатовані голодом дерли на собі шкуру од мук. Тих, кого Бог прибрав до себе навесні, уже не мучив голод...» [4, с. 346].

Веселівка була одним із багатьох українських сіл, які спіткала жахлива доля. Вони, разом із своїми мешканцями були стерті з мапи світу. Їхні імена сьогодні не знають так, як імена відомих історичних діячів, а також катів, які порухом руки прирекли українців на жахливі муки. Проте, разом з тим, і роман Наталки Доляк, і багато подібних, стали своєрідним реквіємом за безвинно загиблими душами. Ці твори призначені підняти питання національної самоідентичності, в першу чергу у підростаючого покоління українців, для яких події першої половини ХХ століття – це тільки сухі факти у підручниках з історії. Твір Н. Доляк примушує замислитись над сенсом життя, який у ті часи зводився лише до одного – вижити або хоча б врятувати життя своїм дітям. «Це був не просто голод, бо не вродило. Нас повільно й жахливо вбивали. Голодна смерть набагато страшніша, ніж швидкий кінець від кулі в бою, чи від зашморгу, чи від води, яка заповнює впродовж кількох хвилин твої нутроці. Люди конали місяцями, у них на очах відходили рідні, діти... діти... діти.

... Там земля ворушилась від ще живих людей, яких кидали в спільну могилу. А тепер на тому місці росте пшениця. А мало б бути кладовище. Кладовище, яке вони зробили з мого рідного села Веселівки. Було колись таке село» [4, с. 32].

Список використаної літератури

1. Белімова Т. Вільний світ: роман / Тетяна Белімова; передм. С. Філоненко. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 272 с.
2. Гойченко Д. Красный апокалипсис: сквозь раскулачивание и голодомор. Мемуары свидетеля / Дмитро Гойченко. – К.: Видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2013. – 400 с.
3. Голодомор 1932 – 1933 років – геноцид в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maino.mk-oda.gov.ua/ru/publication/content/2281.html>.
4. Доляк Н. Чорна дошка: роман / Наталка Доляк; передм. В. Гранецької. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. – 368 с.
5. Марочко В. Визнання голодомору 1932 – 1933 років – геноцидом: історичний факт політичного самоутвердження та морального зцілення нації [Електронний ресурс] / Василь Марочко // Голодомор-геноцид 1932–1933 рр. Та голод 1946–1947 рр. – Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/pro/16/1/29.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2014

L. V. Romanenko

«THE PAST CAN NOT BE REVENGED»: THE IDEA OF HOLODOMOR IN THE MODERN UKRAINIAN LITERATURE (ON THE MATERIAL OF NATALKA DOLYAC'S NOVEL «THE BLACK BOARD»)

This article defines the features of playback of events of 1932 – 1933 in Ukraine, facts that have long remained outside the attention of a wide circle of readers in the modern Ukrainian literature. The aim of this work is to introduce the peculiarities of the artistic vision of the events of 30-ies of XX century and the role of Soviet power in the physical and

moral destruction of Ukrainians as representatives of a particular nation. The most important tasks being put before us are tracing the causes and consequences of this large-scale disaster and its playback using artistic text. It also assumes the simultaneous analysis of historical material of this period.

The process of discrediting crimes against humanity will never lose its relevance. Modern Ukrainian writers are trying to attract the readers' attention to truthful evidence of genocide using the art of word, however, the texts of works of art are clearly focused on the testimonies of eyewitness of these events and psychological reproduction of experiences of ordinary Ukrainians.

Ukrainian literature always actively responded to social and political transformations, seeking to recreate the true pages of history, interpreting them from the perspective of the people. However, Holodomor quite a long time was the covered-up phenomenon, which was not recognized by the official authorities of that period. Undeniable is the fact that Holodomor in Ukraine was the result of a planned system of activities and acted at the same time as a tool for destruction of the social basis of national resistance to Soviet power in Ukraine, total industrialization, the warning to the Ukrainian Soviet government against the intention to carry out a relatively independent policy.

Veslivka was one of the many Ukrainian villages that suffered of such a horrible fate. They, together with their inhabitants were erased from the map of Ukraine. Their names today are not so well-known as the names of famous historical figures, as well as the names of executioners who with a slight moving of a hand condemned the Ukrainians to terrible agony. But, at the same time, both Natalka Dolyak's novel and many other similar to it became a kind of Requiem for the innocent lost souls. These works are intended to raise the issue of national identity, especially among the younger generation of Ukrainians, for whom the events of the first half of the twentieth century are only the facts in history books. N. Dolyak's novel makes you think about the essence of life, which in those days was limited to only one thing – to survive or at least to save the lives of children.

Key words: *novel, Holodomor, genocide, artistic text, image, modern literature, nation, historiography, self-identity.*

УДК 821.161.2-32(045)

Г. В. Рудницька

БАЧЕННЯ ІТАЛІЇ В НОВЕЛІ М. КОЦЮБІНСЬКОГО «ХВАЛА ЖИТТЮ»

У статті проаналізовані особливості сприйняття італійської дійсності в новелі М. Коцюбинського «Хвала життю» та імпресіоністичної зображальної манери письменника, на матеріалі листів до близьких та колег виокремлено відмінності у баченні італійських міст, основних рис поведінки італійців, їхніх традицій і культури.

Ключові слова: *новела, імпресіонізм, італійська культура, зображальні засоби, листування.*

Взаємозв'язок української та європейської культур не припинявся ніколи. Європейська культура завжди надихала українських митців, давала нові творчі імпульси, відкривала нові горизонти. Тому дослідження контакту та взаємозбагачення різних європейських культур, у том числі на рівні літературних процесів, вбачається актуальним.